

Ex libris

Nagy-Laczkó Balázs

Mégis mi köze lehet Balassinak Afganisztánhoz?

Tudva, hogy Bálint a nyavalyatörösök, lelkingyavalyások, szédülések és egyéb idegbajosok gyámolítójaként kezdte pályafutását, mi sem természetesebb, minthogy beteges nyájához, mint hason gyapjasokhoz, hamarosan a szerelmesek is önként csatlakoztak. A népszerű, a legtöbb virágboltban és cukrászdában Valentin néven újrabrandelt egykori Valenst bizonytalan eredete és erősen megkérdőjelezhető valóságossága következtében eltörölte a szentek sorából a II. vatikáni zsinat (1962–1965) mézeskalácsszívét nem ismerő viharja, ahogy tette azt sok más fogyasztói társadalom és piacbarát társával együtt, amint arról már korábban, **„Szent” Mikulás kapcsán megemlékeztünk.**

Bálint a farsang és a böjt határszentjének az imént említett eredeti latin neve (Valens) erőt és egészséget jelent, mely nyomán mindjárt érthetővé válik, hogy miért is éppen a természet megújulásának idején, a pajkos és lelkes farsangi multságok hol sáros, hol hóvirágos talaján táncolva ünnepeljük személyében az

erőt, az egészséget és persze a szerelmet, mely három elegye – akárcsak a tavasz – leginkább *ifjúság* néven ismert széles e világon.

A középkor végén és az újkor kezdetén sokkal inkább egészségmegővő, mintsem szerelemfelvigyázó volta folytán a Bálint, a Balázs névhez hasonlóan, az egyik legkedveltebb keresztnévé vált, és bizony ez az oka annak, hogy családnévként is igen elterjedt lett, mely különösen jól megfigyelhető – Bálint Sándor tanúsága szerint – a szegediek és a székelyek körében. Nem véletlen, hogy éppen ezekben a napokban szerte a magyar irodalom határait nem ismerő honjában emlékezünk meg Balassi Bálintról (1554–1594) is, „*az első világirodalmi rangú magyarul verselő*” költőről, kinek családnevében többnyire az utóbbit, a Balázst szokás felfedezni, ki talán szintén nem véletlen, hogy éppen a csalóka télvégi időszakban óvja a vigyázatlan gyermekek torkait a hús februári szelektől...

No, de ugyan ki lennék, ha nem vetnék e nagy Balassi balázstítás ellenébe éppen Balázsként lehetséges egyéb megfejtéseket, mondván, hogy a drága költőnk neve talán egy népszerű drágakövet rejt kincsként magában, mintsem egy hétköznapi keresztnévet?

Marco Polo (1254–1324) utazásainak egy Vajda Endre fordította magyar nyelvű kiadásában a híres velencei utazó az alábbiakról számol be az első könyv 29. fejezetében Badasan tartomány kapcsán:

„Ebben az országban találták azokat a híres, nagy értékű drágaköveket, melyeknek balassi a nevük; ezt a nevet lelőhelyükről, Badasan tartományról kapták. Egy hegy bizonyos kőzeteiből kerülnek napvilágra, és mondhatom, nem csekély fáradtsággal, mert kutatásuk közben nagy földalatti gödröket ásnak, akárcsak az ezüstabányászok.”

Ugyan mi lehet az a balassi? – teszi fel a kérdést a 13. századi velencei kalmár argóban kevésbé jártas gyulai régész. Szerencsére a válasz megtalálásához nem szükséges mást tenni, mint előre lapoznia a könyvben Vajda Endre vonatkozó jegyzeteihez:

„90. I. Badasan, ma Badakhshan, Afganisztán északi részén, a Hindukus lábánál elterülő tartomány; hosszú időn keresztül hűbéres királyság volt.”

„91. I. Badasan lazúrkövei és rubinjai, melyeket a középkorban a városnév eltorzításából balassi néven emlegettek, már nem olyan jelentékenyek, mint az utazó korában, amikor az európai piacokat elárasztották velük. A lazúrköveket dísz tárgyak készítéséhez használták, és belőle állították elő az ultramarin festéket.”

Ha az ember fogja magát és beüti a legismertebb Balassi, a fent említett Bálint nevét a legnépszerűbb keresőbe, csakhamar tapasztalni fogja, hogy még az a sokat kárhoztatott Wikipédia is tudja, hogy Bálint nemcsak Balassi volt, de „báró gyarmati és kékkői” is. Balassi és Gyarmat, pontosabban Balassa és Gyarmat nevét a legtöbbször akaratlanul is összekapcsolja, de mi a helyzet azzal a bizonyos Kékkővel és a Balassival?

„Balassa nemzetség és Kékkő vára. Két olyan elválaszthatatlan fogalom, mint lélek és test, vagy mint törzs és ágak. Hogyne, mikor együtt láttak napvilágot. A vár építője Detre zólyomi comes volt, aki még II. Endre királytól kapta e vidék birtoklását. Detre nemzetsége vígan terjeszkedett, azonban már a 14. század derekán a kihalás fenyegette. Ettől Balázs honti comes mentette meg a

nemzetséget s az ő nevéből alakult ki az a Balassa név, melynek címere a saját magát rágó sárkánnyal, hosszú századokon át ott ékeskedett a vár kapuja fölött."
– írja Dienes Adorján.

A ma Szlovákia területén található, szlovákul Modrý Kameň, németül Blauenstein néven ismert (mindkét elnevezés a magyar elnevezés tükörfordításából származik) Kékkő vár és vele azonos nevű település a család hagyományai szerint 1237 óta a Balassáké volt, akik hagyományaik szerint egyben a várat magát is építették. A legkésőbb 13. századi birtokosságot a források is megerősítik: Kékkő várát 1290-ben említik először Keykkw néven. Ezek a források magából a Balassi család levéltárából származnak, melyet ráadásul szintén Kékkőn őrzött a család sokáig, mint azt Nagy Iván az 1857. évben közli: *„alig van családunk, mely régibb és egyhelyben maradt levéltárral dicsekedhetnék, mint a Balassáké Kékkőn”* (később a levéltárat, melyet a család többször rendeztetett, 1894-ben letétként az Országos Levéltárban helyezték el).

A fentiekből látszik, hogy Kékkő jelentősége a család életében vitathatatlan. Számos település, így például szülővárosom, Gyula neve mögött az alapítók és/vagy birtokosok nevét, címét szokás sejteni: egy bizonyos Gyula, vagy „a gyula” nyomán kaphatta nevét, hasonlóan, mint Csanád egy bizonyos Csanád személynevét viselte és sorolhatnám... E gyakorlat számos terület és település nevében felfedezhető – de Kékkő nevének eredetét egészen máshogy magyarázza Fényes Elek:

„A helység felett egy kék színű kősziklás hegyen láthatni régi várát, mely hajdan nagyobb kiterjedésű, s erősebb volt, mint jelenleg.”

– érthető, hogy ez a magyarázat vált elfogadottá, hiszen egyrészt sokszor találkozunk vele, hogy egy-egy földrajzi név mögött a terület egy sajátos, látható jegye áll, és egyébként is: ki halott már Kékkő Ferenc báróról, vagy hasonlóról? Na, ugye. Bizony, ha innen a gyulai vár öregtornyából, az Alföldről eltekintek kelet felé, néha tisztább napokon magam is látom a kéklő bihari hegyeket... Igen, ez a kéklés a messzi a csúcsok sajátja kétségtelenül – de éppen ezért korántsem olyan egyedi tulajdonság, hogy ennek nyomán várat nevezzenek el: mégis melyik hegyre épült vár ne kéklene lentről bizonyos távlatból? Nem véletlen, hogy maga Fényes Elek is csak két ilyen névre keresztelt települést tud megemlíteni és nem egy tucatot. Ráadásul akárhogy is nézem a kékkői vár és környezete képét, nekem sehogy se tűnnek kékebbnek azok a kövek, sziklák, mint mondjuk éppen a regéci, dévai, sümegi stb. És annak se leltem nyomát, hogy e helyen valaha is kitermeltek volna ilyen vagy olyan kékszínű köveket.

Ez az a pont, ahol egy magára valamit is adó dilettáns etimológus megállna, felidézné Marco Polo szavait és felkiáltana: heuréka, feltaláltam! – akárcsak Arkhimédész a fürdőkádjában, de ekkor a bennem szunnyadó önjelölt nyelvkontárt gyorsan lehűtötték az általános iskolai magyar tanulmányaim emlékei: hiszen nyilvánvaló, hogy a Balassi név a Balázs név egy változata – nyilvánvaló? Legalábbis így tanultuk, és ki vagyok én, hogy vitatkozzam, mondjuk, az éppen fentebb idézett Dienes Adorjánnal vagy a régi tankönyveimmel, melyekbe még annak is bajszot rajzoltunk, akinek eleve volt? Vagy, mondjuk, Gaál Mihállyal, aki miatt már kicsit attól is kezdem rosszul érezni magam, hogy Balassi-t írok folyton Balassa helyett:

„Végül meg nem állhatom, hogy a költő Balassa Bálint nevének legújabbán divatba hozott elferdítéséről meg ne emlékezzem. K. S. is Balassinak írja. Miért? Bizonyosan azért, mert istenes énekei közt van egy bűnbánati éneke, melyben a

versfőkből »Balasi Bálint« fejlík ki. Ezzel szemben meg kell jegyezmem, hogy kora divatja szerint Balassa is kedvelte nevének latinos végzetét, tehát így: »Balasius« a mikor az »us« elhagyása után Balasi marad. (De semmi esetre Balassi két s-sel, mint a legújabb irodalmászok csinálják.) Annál inkább tehette ezt Balassa, mert neve valóban Balázs (Blasius) keresztnévből ered, s Balassa Gyarmatot is régente felváltva Balázs-Gyarmatnak is mondták. Most az újkori tudósok szerint (a kik a nie-da-gewesent nagyon kedvelik, s már Virgilius helyett is Vergiliust írnak,) a város nevét is Balassi-Gyarmatra kellene átídomítani. Balassát Balassának nevezték kortársai, így nevezte Rimay is, az ő hű tanítványa, s az Elégiában is így ajánlja verseit: »Bálint, nemzetedben ki voltál Balassa, Munkádat kiadom, hogy minden szem lássa!«”

A Badachsán-i drágakő már jóval Marco Polo kora előtt is komoly jelentőségre tett szert. Az innen származó „kékköveket”, a lapis lazulit vagy más néven lazúrkövet az ókori Egyiptomban is nagy becsben tartották, előszeretettel használták az ékszerekben. Badachsán köveihez mezopotámiai közvetítéssel jutottak hozzá. A kék drágaköveket a feltevések szerint a Badachsán-ban található Sar-i Sang (Sar-e Sang) lelőhelyen mintegy kilencezer éve bányásszák és szállítják a világ különböző tájaira, melynek révén már a neolitikumban eljutott a Kaukázus vidékére éppen úgy, mint Mauritániába – de miért is viselnék a Balassik/ák éppen e közép-ázsiai kő nevét? Pifkó Péter *Balassa Bálint ősei, családjának eredete* című írásában így ír:

„... családjában két egzotikus nevű gyermek érdemel figyelmet. Az egyik Oguz /Atyócs/ comes, a másik Byter zólyomi és honti ispán, s egyben a Balassa ág tovább éltetője. Mindkét név besenyő, vagy kun eredetű. Az Oguz hajdan egy törzsfő, majd népcsoport neve volt. Jelentése: ész, bölcsesség (folyam), mely a magyar nemzetségek közül a Buzádoknál és a Vázsonyoknál volt kedvelt és gyakori. A növekvő jelentéssel bíró Byter személynevet 1292-ben például Kunországban, Thosi Thezanch kun vezér fia viselte... A családot Byter fia, Kékkői Péter vitte tovább.”

A család történetében többször találkozunk azok kun és/vagy besenyő eredetére történő utalásokkal – talán a Balassi név mögött a nemzetség „óhazája”, Badashan (Badasán) sejlik fel a hegyeket kékítő ködből? Ki tudja.

Főoldal

2022. február 14.